

VALORIFICAREA CULTURII POPULARE DIN BUCOVINA. PERSONALITĂȚI. DIMITRIE DAN (IV)

ELENA PASCANIUC

Verwertung der Volkskultur in der Bukowina. Persönlichkeiten. Dimitrie Dan (IV)

(Zusammenfassung)*

Der Priester und Akademiker Dimitrie Dan ist eine besondere Persönlichkeit unter den Intellektuellen, die in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts der Erforschung der Volkskultur, der Geschichte, des rumänischen geistig-religiösen Lebens in seinen Bukowiner Koordinaten sich widmeten. Als Verfasser von mehr als 100 veröffentlichten Artikeln und Studien, davon einige auch in deutscher und ruthenischer Sprache, als Folkloresammler, ständiger Mitarbeiter der Zeitschrift „Șezătoarea“ aus Fălticeni, Herausgeber von Dokumenten und historischen Inschriften und mit einem tiefen kirchlichen Leben gehört Dimitrie Dan zu den Gründern der Tradition der monographischen Studien in der Bukowina. Er selbst schrieb solche monographischen Arbeiten über die Ortschaften Lujeni, Straja, Putna und über die ethnischen Gemeinschaften der Bukowina: Armenier, Zigeuner, Lippowaner, Juden. Indem er die Folklore in die Beschreibung derer Lebensart miteinbezog, realisierte Dimitrie Dan „Studien der geistigen Ethnographie, die den Folklorestudien sehr ähnlich sind“.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: Bukowina, Volkskultur, monographische Studien, Ethnographie, Folklore.

Dimitrie Dan, preot, membru corespondent al Academiei Române (1904), se distinge între intelectualii care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au dedicat cu pasiune cercetării culturii populare, istoriei și vieții spiritual-religioase în coordonatele lor bucovinene, prin atenția și studiile dedicate atât românilor, cât și altor grupuri minoritare din Bucovina austriacă.

S-a născut în 8 octombrie 1856, în Suceava, fiind singurul copil al familiei lui Nicolae (cizmar) și al Domnicăi Dan. Pe linie maternă, Dimitrie aparține clasei intelectualilor de la sate – bunicul său a fost preot în Straja –, care, în timpurile deloc blânde cu ființa și spiritul românesc, au ținut trează conștiința românilor.

* Traducerea: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

La Suceava urmează școala primară și studiile gimnaziale (1868–1876).

În anii de gimnaziu, se înscrie în „Societatea literară a junimii române studioase din Suceava”, întemeiată în 1868, la inițiativa lui Simion Florea Marian și a colegilor lui, Vasile Gr. Pop și Ilie Pantazi, și ei elevi ai Obergymnasium-ului din Suceava. Societatea literară, care a activat până la Primul Război Mondial, „își propunea să deștepte în rândul elevilor români interesul pentru cunoașterea trecutului istoric, a limbii și literaturii naționale, a bogatei culturi populare și să-i impulsioneze în realizarea unor creații literare originale sau a unor culegeri de folclor. Meritul lui Simion Florea Marian în organizarea societății a fost recunoscut prin alegerea lui ca primul ei președinte”¹. Generațiile următoare au fost obișnuite, astfel, să se atașeze literaturii populare încă de pe băncile școlii.

Despre felul în care societatea și-a atins scopul, scrie² și Dimitrie Dan, rememorând momentul care a decis activitatea lui de culegător de folclor. Fiind elev în ultimul an (1875/1876) la Gimnaziul cezaro-crăiesc din Suceava și președinte al „Societății literare a junimii române studioase din Suceava”, Dimitrie Dan pătrunde în „întreaga și bogata bibliotecă a Societății” și descoperă „niște manuscrise care conțineau colecțiuni de poezii populare”. Acestea l-au impulsionat să culegă el însuși, în timpul vacanțelor, poezii populare pe care, în anii următori, a început să le publice în periodice. Primele culegeri Dimitrie Dan le-a trimis revistei „„Șezătoarea». Foaia poporului român”³, care i-a publicat textele folclorice sub titlul *Doine din Bucovina*⁴, semnate Dimitrie Danu, și *Doine și hore din Bucovina*⁵, sub semnătura Demetrie Danu.

Absolvă, în 1876, cursurile Obergymnasium-ului sucevean, trece examenul de maturitate și urmează cursurile Facultății de Teologie (1876–1880) la Universitatea cernăuțeană.

Întreaga activitate clericală a lui Dimitrie Dan, treptele și rangurile dobândite de-a lungul anilor, sunt prezentate succint în studiul *Dimitrie Dan – valorificator al culturii tradiționale a românilor din Bucovina*, cel mai recent din seria celor dedicate de-a lungul timpului omului de cultură bucovinean, publicat⁶ de Arcadie Moisei și Antonie Moisei în anul 2005.

Deși lucrarea lor începe cu o afirmație abruptă: „Viața și activitatea etnografului bucovinean Dimitrie Dan (1856–1927) sunt puțin cunoscute, atât în

¹ Mircea Fotea, *Simeon Florea Marian, folclorist și etnograf*, București, Editura Minerva, 1983, p. 33.

² Dimitrie Dan, *În amintirea lui S. Fl. Marian*, în „Junimea literară”, Cernăuți, anul IV, 1907, nr. 6–7, p. 156–157.

³ „„Șezătoarea». Foaia poporului român”, revistă de literatură și folclor apărută la Budapesta, la 1 ianuarie 1875. Din 1880 până în 1882 (15 decembrie) s-a mutat la Oradea. Proprietar, redactor responsabil și administrator este Iosif Vulcan.

⁴ „„Șezătoarea». Foaia poporului român”, anul IV, nr. 3, 15 februarie 1878, p. 22, patru texte.

⁵ Idem, anul V, nr. 11, 15 iunie 1879, p. 83–84, șase texte.

⁶ Arcadie Moisei, Antonie Moisei, *Dimitrie Dan – valorificator al culturii tradiționale a românilor din Bucovina*, în „Glasul Bucovinei”. Revistă trimestrială de istorie și cultură, Cernăuți – București, anul XI

istoriografia română, cât și în cea ucraineană”⁷ – și nu tocmai adevărată, dacă privim cu atenție bibliografia lucrărilor românești dedicate lui Dimitrie Dan, citate, de altfel, în parte, la prima notă de subsol a studiului lor și de autorii cernăuțeni! –, Arcadie Moisei și Antonie Moisei au meritul de a aduce în completarea datelor bibliografiei românești referitoare la D. Dan, informațiile (acte, documente) de arhivă, inedite unele, aflate în fondurile Arhivei de Stat a Regiunii Cernăuți, precum și de a introduce în circuitul științific informații din cele mai noi articole⁸ apărute la Cernăuți (în 2000 și 2004), la Odesa (2002) și la Vijnița (2004), care fac referire la preotul și omul de cultură bucovinean.

Hirotonisit preot în 29 august 1880, Dimitrie Dan a fost numit administrator parohial în satul Mahala (1880–1881); a slujit, vreme de 15 ani, ca preot în două parohii ale comunității rutene din Bucovina, Jujineț (1881–1890) și Lujeni (1890–1896); a fost mutat apoi, la Straja (1896–1916) și la Roșa.

De perioada în care a fost preot în comunitățile rutene – unde, fiind privit cu ostilitate de politicienii ruteni și implicat, pe nedrept, după cum arată documentele de arhivă⁹, într-un conflict confesional, „mă simțeam străin și ca exilat în Siberia” – își va aminti cu amărăciune. Drept singur câștig al acelor ani, preotul Dimitrie Dan a recunoscut, mai târziu, „o amănunțită cunoștință a aceluiași popor, cu toate datinile și obiceiurile lui și a limbii slavone, care mi-a fost și-mi este de mult folos”¹⁰.

La scurt timp după mutarea din Lujeni, Consistoriul arhiepiscopal ortodox îi conferă gradul de exarh și brâul roșu pentru servirea credincioasă a bisericii (1897); în 1905 e numit vicar-protoieru la protoieria Vicov; în 1908, ocupă postul de protopresviter; în 1919, este ridicat la rangul de stavrofor; din 1920 este consilier consistorial, iar în 1923 este numit arhipresviter-mitrofor¹¹.

Activitatea culturală, care a însoțit-o permanent pe cea bisericească, activitatea literar-editorială, participarea la viața publică cernăuțeană – ca membru al Societății „Arboroasa”, al Societății pentru Literatură și Cultura Română în Bucovina etc., implicarea în procesul de alfabetizare a populației rurale din Bucovina, implicarea în viața științifică – ca membru al Societății Etnografice Austriece din Viena; membru al Comisiunii Centrale din Viena pentru cercetarea și conservarea monumentelor artistice; membru corespondent al Academiei Române din 1904, la propunerea lui Ion Bianu; membru al Comisiunii Monumentelor Istorice din București, îl arată pe preotul Dimitrie Dan ca făcând cu adevărat parte dintre cei „care aveau credință în atotputernicia și permanența culturii”¹².

⁷ *Ibidem*, p. 23.

⁸ *Ibidem*, p. 28, notele 4, 5 și 6.

⁹ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰ Dimitrie Dan, *Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică*, Extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XXXV, Memoriile Secțiunii Literare, București, Librăriile Socec & Comp și C. Sfetea, 1913, p. 2.

¹¹ Cf. Arcadie Moisei, Antonie Moisei, *op. cit.*, p. 24.

¹² Liviu Papuc, *Dimitrie Dan și G. T. Kirileanu într-o relație științifică inedită*, în „Convorbiri literare”, Iași, anu

În lucrarea noastră, ne vom referi, în special, la câteva dintre studiile și articolele de etnografie și culegerile de folclor datorate preotului român Dimitrie Dan, dedicate atât românilor, cât și altor grupuri etnice și care, caracterizate fiind de „probitate și seriozitate în consemnarea faptelor etnofolclorice întâlnite”¹³, contribuie, de fapt, la reliefaarea multiculturalității Bucovinei dintr-o perspectivă nepărtinitoare.

Pentru studiile sale monografice, unele chiar subintitulate „schiță folclorică”, sau „studiu etnografic și folcloric”, privind grupuri etnice – *Armenii orientali din Bucovina*, Cernăuți, 1891, 45 p. (ediția germană, 1890, 39 p.); *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, 1892, 32 p. (ediția germană, 1893, 42 p.); *Lipovenii din Bucovina*, Cernăuți, 1894, 43 p. (ediția germană, 1890, 35 p.); *Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic și folcloric*, Cernăuți, Societatea tipografică bucovineană, 1899, 37 p.; *Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică*, extras București, Librăriile Socec & Comp, 1913, 44 p.; *Obiceiuri și credințe armene la naștere, nuntă și înmormântare*, Cernăuți, 1904, 20 p. – și, mai ales, pentru monografiile¹⁴ dedicate unor localități, Dimitrie Dan este amintit printre întemeietorii¹⁵ din Bucovina ai acestui instrument științific important în evoluția folcloristicii. Dimitrie Dan a realizat lucrări descriptive, în care a dorit să cuprindă cât mai multe aspecte ale vieții și culturii grupurilor etnice din Bucovina, iar integrând folclorul în imaginea de ansamblu a naționalităților prezentate, el a realizat ceea ce Gheorghe Vrabie a numit „studii de etnografie spirituală, foarte înrudite cu cele de folclor”¹⁶.

Primele trei studii menționate mai sus s-au constituit în capitole ale lucrării *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina* [Monarhia austro-ungară în grai și imagini. Bucovina], Wien, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1899, 890 p. Pentru această contribuție, Dimitrie Dan a primit, în 1902, mulțumiri din partea Curții de la Viena¹⁷.

Pentru realizarea studiilor sale dedicate minorităților, în atenția cercetătorului au stat, în principal: istoria comunităților etnice vizate (începând cu împrejurările și timpul în care au imigrat în Moldova și Bucovina), cultura materială, particularitățile și tradițiile religioase, tradițiile și obiceiurile laice, credințele populare.

¹³ Jordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, ediția a III-a, revăzută și mult adăugită, București, Editura Saeculum I. O., 2006, p. 297.

¹⁴ Dimitrie Dan, *Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui* (schiță istorică, topografică și etnografică), foileton în „Gazeta Bucovinei”, anul III, 1893, nr. 45, 46, 48 și 49; *Comuna Straja și locuitorii ei. Studiu istoric, topografic și folcloric*, Cernăuți, Editura ziarului „Patria”, 1897, 112 p.; *Mănăstirea și comuna Putna*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1905, 262 p.

¹⁵ Sabina Ispas, Nicoleta Coatu (coord.), *Etnologie românească. Folcloristică și etnomuzicologie. II. Metodologie. Arhive. Instrumente de lucru*, Partea a 2-a, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 188. Vezi și Vasile I. Schipor, *Bucovina istorică. Studii și documente*, cap. *Tradiția studiilor monografice în Bucovina*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 263–268.

¹⁶ Gh. Vrabie, *Folcloristica română. Evoluție, curente, metode*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 20.

¹⁷ Arcadie

Cercetările au fost efectuate pe un areal restrâns la 20 de localități, „10 localități din partea de nord a Bucovinei (Fântâna Albă, Verencianca, Lujeni, Mahala, Nepolocăuți, Șirăuții de Jos, Repujinți, Roșa, Șipinți și Jujineț) și 10 din sudul Bucovinei (Bilca, Vicovu de Sus, Climăuți, Mitocul Dragomirnei, Pătrăuți, Putna, Rădăuți, Straja, Suceava, Sucevița)”¹⁸. Mai menționăm că două studii, *Țiganii din Bucovina și Evreii din Bucovina*, au fost tipărite, inițial, ca foiletoane, primul în „Gazeta Bucovinei” (1892), al doilea în ziarul „Deșteptarea” (1898).

După debutul publicistic din 1878, în revista lui Iosif Vulcan, „«Șezătoarea». Foaia poporului român” – după cum am menționat deja – și colaborarea episodică la revista „Aurora Română” din Cernăuți, în care i se tipăresc *Poesii populare* adunate din comuna Bilca (nr. 1) și legenda („tradițiunea”) *Zâna Iazului* (nr. 2)¹⁹, preotul Dimitrie Dan are o colaborare mult mai substanțială la „Gazeta Bucovinei”, unde publică două studii de etnografie, *Țiganii din Bucovina* (1892)²⁰ și *Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui* (schiță istorică, topografică și etnografică, 1893)²¹. Ambele apar în *Foița „Gazetei Bucovinei”*, rubrica rezervată în gazetă literaturii. Studiul monografic *Lujenii...* este dedicat „Eminenței Sale Preasfântului Archiepiscop și Mitropolit Dr. Silvestru Morariu”.

În prima parte a studiului dedicat Țiganilor, foarte bogat sub raportul informației, beneficiind, la acel moment, de o bibliografie de raftul întâi, sunt consemnate și două legende, care explică numele lor. Prima este construită pe motivul fetei frumoase și al nenorocului, a doua legendă are în centru tema războiului, pornit de la o femeie. Pentru frumusețea lor, chiar repovestite fiind de Dimitrie Dan, le redăm în întregime:

„Originea acestei numiri de «sinte» se păstrează la Țigani în formă de două povești, al căror conținut îl vom istorisi pe scurt:

«Departa de aici, locuia, înainte de vreo câteva mii de ani, într-o țară unde-i veșnic vară, un rege puternic, numit Sin. Acesta voia să-și ia de soție numai o femeie care să întrecă, prin frumusețea ei, pe toate femeile din lume, dar nu află o astfel de frumusețe în țara sa. De aceea, luă el toiagul călătoriei în mână și ajunse, în urmă, după ce cutrieră o lume întregă, la regele focului, care avea o fiică de o frumusețe nemaipomenită la alte femei. Regele Sin peți fata și o luă de soție, cu toate că regele focului îl sfătui și-l admonestă se fie pe pază, «că această femeie va fi nenorocirea lui și a poporului lui». Doisprezece ani dură căsătoria fericită a regelui cu minunat de frumoasa sa soție, cu care avu doisprezece feciori frumoși. După ce, însă, trecură doisprezece ani, corpul mult frumoasei regine începu să se

¹⁸ *Ibidem*, p. 25.

¹⁹ În „Aurora Română”, anul I, nr. 1, august 1881, p. 14–16; nr. 2, septembrie 1881, p. 12–15.

²⁰ Dimitrie Dan, *Țiganii din Bucovina*, foileton în „Gazeta Bucovinei”, anul II, 1892, nr. 37–38, p. 1–2; nr. 39, p. 1–2; nr. 40, p. 1–2; nr. 42, p. 1–3; nr. 43, p. 1–2; nr. 44, p. 1–2; nr. 45, p. 2–3; nr. 46, p. 2; nr. 47, p. 1; nr. 48–49, p. 1–2. Ulterior, studiul a fost tipărit în seria „Popoarele Bucovinei”, fascicula II, *Țiganii din Bucovina*, Cernăuți, 1892.

²¹ Dimitrie Dan, *Lujenii. Biserica, proprietarii moșiei, satul și locuitorii lui*, foileton în „Gazeta Bucovinei”, nr. 49, p. 1–2.

aprinde ca un foc mare și să răspândească o căldură că nu putea sta în apropierea ei nici un obiect fără ca să se prefacă în scrum. Și căldura tot creștea, așa că, la sfârșitul anului, în țară au fost ars toate scrum și oamenii s-au fost împrăștiat prin lumea întreagă. Nefericitul rege se depărtă cel din urmă, cu cei doisprezece feciori ai săi, din țară și, fiindcă rămaseră atât de mult în țară, în nespusa căldură, devenise pielea corpului lor mai că cu totul neagră, de arșiță. Ei cutreierară lumea, în lungiș și-n curmeziș, se însurară, avură copii, și noi, bieții oameni, ne tragem de la dâșii».

A doua variantă de poveste țigănească, care voințe să explice deducțiunea numelui «sinte», zice: «Într-un mare imperiu din răsărit, trăiau Țiganii, sub regele lor, Sin. Acesta avea o fiică și nu voi s-o dea de soție regelui Talani, care o cerea, din care cauză se începu, între acești doi regi, un război, în care căzu regele Sin. Oștirile lui bătute se împrăștiară și o apucară, în cete mai mari și mai mici, spre apus și începură a se numi, în amintirea nefericitului lor rege, sinte»²².

Ulterior, tot în „Gazeta Bucovinei”, preotul Dimitrie Dan a mai publicat și o mie de *Credințe populare bucovinene*, în 19 foiletoane, în mai multe numere din anii 1894 și 1895²³. Credințele țin de medicina populară și de magie („560. Spre a fi scutit de gâlci este bine a înghiți 3 flori de ciuboțica cucului”; „600. Dacă are cineva orbalț, adică dacă îl doare jumătate de cap, apoi se ia peteca cu care s-au șters ouăle împestrate pentru Paști și se pune la sfințit alătura cu copturile și cărnurile Paștilor, ș-apoi se afumă cu păciusele de in pe partea cea bolnavă a capului și durerea încetează”), de obiceiurile familiale, de meteorologie („59. Dacă vara se întâmplă să se formeze adese vârtejuri de aer, apoi se crede că va urma secetă”), de vise și de interpretarea lor („116. Dacă visează o copilă zile frumoase cu soare, apoi se crede că se va mărita după un holtei, dacă visează ea însă luna, apoi se crede că va lua un văduvoi”). Se regăsesc și credințe populare despre (și în) acțiunile magice de dragoste, însoțite de un întreg complex de vrăji ale fetelor pentru a-și afla norocul, ursita. Făcute doar în anumite zile de sărbătoare: Sf. Andrei, Crăciunul, Anul Nou, pentru a se ghici soarta, pentru ele se foloseau anumite obiecte casnice, mâncăruri rituale, animale după comportamentul cărora se ghicea ce va fi. Referitor la toate acestea, cercetătorii Arcadie Moisei și Antonie Moisei observă, în urma unei „expediții etnografice” realizată în 1997, „în satele românești din Bucovina și nordul Basarabiei de pe valea Prutului”, persistența și rezistența în timp a acestor practici și credințe: „în zilele noastre, fetele din raionul Noua Sulița coc colăcei (Tărășăuți), colțunași (Forosna, Mahala, Cernauca), «balabuște» (Bălcăuți, Nesvoia, Dranița), iar «semnul soartei» e ales de un câine»²⁴.

Lectura credințelor populare culese de Dimitrie Dan trimite la caracterul enciclopedic al folclorului, înțeles ca sumă de cunoștințe care interesează, în primul

²² Idem, *Țiganii din Bucovina*, capitolul I. *Numirile țiganilor*, în „Gazeta Bucovinei”, anul II, nr. 37 și 38, 14/26 mai 1892, p. 1–3.

²³ Dimitrie Dan, *Credințe populare bucovinene adunate de...*, în „Gazeta Bucovinei”, anul IV, 1894, nr. 30, 63, 67, 70, 74, 79, 84, 97, 99, p. 1–2; anul V, 1895, nr. 2, 5, 12, 17, 37, 43, p. 1–2.

²⁴ Arcadie

rând, pentru funcția practică în viața colectivității. Colecția de credințe populare oferită de Dimitrie Dan ilustrează o categorie folclorică al cărei „caracter enigmatic” o face destul de greu de clasificat. Ca norme de conduită sau ca sentințe, credințele sunt „niște survivals”²⁵, păstrătoare ale gândirii populare doar fragmentar, ele pierzându-și sensurile originare. „Se crede că nu e bine a coase afară până ce răchita n-a înfrunzit”; „Se crede că cel ce citește mâncând, uită toate câte a citit”; „Se crede că nu e bine a strica cuibul unui cocostârc, căci [atunci] el aduce foc în clonț și aprinde casa” etc. – credințele circulau în satul tradițional ca fragmente ale unor legende superstițioase din care, în timp, a rămas concluzia: „nu este bine”.

Aceste „mostre de gândire veche” sunt completate, în epocă, de alte aproape două mii, trimise de colaboratori din întreg spațiul românesc și tipărite în revista „Șezătoarea” (1892–1904; 1907–1929), la rubrica *Credinți și superstiții*.

Dimitrie Dan a fost și el un asiduu colaborator la revista „Șezătoarea”²⁶, publicația din Fălticeni, condusă de Artur Gorovei. Mai ales după război, contribuția la prima revistă folclorică din spațiul românesc a cercetătorilor cu pregătire superioară ca Dimitrie Dan, Gheorghe Cardaș, Petru Caraman ș. a., a ridicat prestigiul științific al „Șezătorii”. În revista fălticeneană, preotul Dan a publicat atât legende etiologice, cât și legende istorice – o categorie folclorică al cărei specific de cronică orală, strict didacticistă, nu prea lasă loc în text fabulației. De aceea, legendele bucovinene culese de Dimitrie Dan, despre haiduci (Vasile cel Mare sau Pinte) ori domnitori (de preferință, Ștefan cel Mare sau domnitorul Cuza), mănăstiri și orașe, sunt banale sub raportul imaginarului. Mai mult, topica și lexicul popular sunt și ele destul de des sacrificate. În seria postbelică a „Șezătorii”, din 1922, mai precis, apare marea colecție de cântece (poezie cântată) a lui D. Dan, care se ridică la câteva sute de piese²⁷.

Publicând, în anul 1890, varianta germană a studiului monografic despre armenii ortodocși (greco-orientali) din Bucovina, Dimitrie Dan afirma în *Prefață*: „Între interesantele tipologii de popoare din Bucovina, un loc extrem de important îl ocupă armenii greco-orientali. În lucrarea de față am intenționat să adun tot materialul istoric privitor la aceștia și la bisericile lor – ceea ce am și realizat, dar nu fără dificultăți, deoarece până astăzi, nimeni nu s-a ocupat în mod special de istoria acestui tip de popor –, să corectez anumite opinii eronate asupra istoriei și a credințelor lor, să expun pe înțelesul tuturor tradiții și obiceiuri sacre și profane necunoscute, să salvez câteva lucruri din brațele trecutului și să le păstrez pentru

²⁵ Petru Ursache, „Șezătoarea” în contextul folcloristicii, București, Editura Minerva, p. 134.

²⁶ Colaborarea începe în 1899; în acest an, D. Dan publică: *Legende populare din Bucovina. Zidirea mănăstirii Sucevița*, în „Șezătoarea”, anul V, nr. 2, ianuarie 1899, vol. V, p. 17–19; *Legenda vameșului și Legenda broaștei*, idem, nr. 3, februarie 1899, p. 33–37; *Legende populare din Bucovina. Preminte Solomon și șerpele*, idem, nr. 4, martie 1899, p. 49–51; *Sărbătorile săptămânale ale românului și Țiganul la stână*, idem, nr. 5–6, aprilie – mai 1899, p. 79–82; *Cărțița în credința populară română și De ce baba be numai apă de ploaie*, idem, nr. 8–10, iulie – septembrie 1899, p. 127–129. Cf. Petru Ursache, *op. cit.*, p. 272–273.

²⁷ Petru Ur

generațiile viitoare”²⁸. Acestei misiuni, asumate în ciuda „greutăților și piedicilor” provocate de depărtarea prea mare de biblioteci, i-a rămas credincios și în scrierea celorlalte lucrări ale sale.

Din paginile scrise de preotul Dan, se conturează această imagine a armeanului bucovinean la sfârșitul secolului al XIX-lea: „Armenii se autonumesc «Hai» și se caracterizează prin trăsăturile mari ale feței, în general, prin ochii negri, mari, strălucitori și prin părul negru, printr-un ten mai mult palid decât închis [...]. Armenii se caracterizează printr-o mare simplitate a vieții, a locuinței, a îmbrăcămintei și a mâncărilor, prin chibzuință, pentru că un armean beat ține de raritățile cele mai mari, prin cumpătare și castitate; ei prețuiesc ospitalitatea și au un simț deosebit de pronunțat pentru comerț, mult umor și elocvență. [...] Casele se află, de obicei, în mijlocul curții, cu un acoperiș ascuțit și drept și au un coridor de lemn împrejurul casei, după stilul moldovenesc, aproape întotdeauna cu verandă, susținută de stâlpi de lemn sau de piatră, unde, în timpul orelor fierbinți de după-amiază, foarte părosul tată de familie se amuză, scump la vorbă, cu rudele sale, cu vecinul sau îl duce timpul într-un vis, după felul curat oriental, înveșmântați uneori în straie orientale lungi și cu falduri, fumând din ciubucul din lemn de vișin, lung, mirositor, prevăzut cu o imamea de chihlimbar, sorbind cafea neagră dintr-o ceașcă”²⁹.

Traiu acestă „nobil”, „contractat, totodată, cu cultură” și întreținut prin „cheltuielile foarte mari” și oboseala deselor călătorii de afaceri, explică de ce „armenii nu sunt mari prieteni ai comuniștilor și socialiștilor și năzuiesc să-și păstreze pentru ei toată averea cu greu câștigată”³⁰.

Dintre obiceiurile lor negustorești, Dimitrie Dan observă că cel prin care stabileau o relație de încredere cu cumpărătorii, a fost însușit și de celelalte etnii: „Obiceiul cel mai des întâlnit la armeni, cu ocazia încheierii unui negoț, de a strânge mâna cumpărătorului sau vânzătorului, aproape cu de-a sila, și de a lovi în ea, spre a dobândi, cu aceasta, afecțiunea mușterului, a fost păstrat, până în ziua de astăzi, la celelalte popoare și, mai ales, la românii Bucovinei, în amintirea timpului când armenii țineau în mâinile lor comerțul țării”³¹.

Dimitrie Dan menționează și specificul oriental al bucătăriei armenesti, în care prăjiturile, cozonacul – „Hatlaneichi” („foarte aromat, cu șofran și miere”) erau la loc de cinste. Despre îmbrăcămintea orientală purtată de armeni vorbea deja la timpul trecut, pentru că „în zilele noastre, cea mai mare parte a armenilor poartă

²⁸ Dimitrie Dan, *Die orientalischen Armenier in der Bukowina*, Czernowitz, 1890, p. 3. Traducerea fragmentelor citate de noi din lucrare: Ștefănița-Mihaela Ungureanu. După varianta românească din 1891, o nouă ediție a lucrării apare în anul 2010: Dimitrie Dan, *Armenii ortodocși din Bucovina*, București, Editura Zamca, 2010, 90 p. O recenzie a acesteia, însoțită de un fișier bio-bibliografic publică Vasile I. Schipor, în „Analele Bucovinei”, XVIII, I (36), ianuarie – iunie 2011, p. 305–306.

²⁹ Dimitrie Dan, *Die orientalischen Armenier in der Bukowina*, p. 35–36.

³⁰ *Ibidem*, p. 37.

³¹ *Ibidem*.

îmbrăcămintă modernă, europeană”; totuși, „se găsesc, mai ales la Suceava, și armeni care nu renunță la costumul oriental, bogat în cute și lung”³². În completarea datelor etnografice despre armenii din Bucovina, în anul 1904, Dimitrie Dan publică *Obiceiuri și credințe armenie la naștere, nuntă și înmormântare*, o broșură de 20 de pagini, din care reținem: un descântec de alungare a diavolului din casa unde se naște un copil, un cântec de leagăn, un descântec de sperietură pentru copii; 26 de proverbe, un cântec de nuntă.

În anul 2012, la Suceava se anunța apariția volumului Dimitrie Dan, *Etnii bucovinene. Armenii, evreii, lipovenii, rutenii, țigani*³³, care cuprinde toate cele cinci studii dedicate de autor minorităților etnice din Bucovina, inclusiv broșura din 1904. De negăsit în librării, el circulă, totuși, în spațiul virtual³⁴. În prefața volumului, *Dimitrie Dan sau biruința asupra timpului*, semnată de I[on] D[răgușanul], apariția acestei cărți este motivată prin faptul că: „Broșurile și fasciculele care cuprind «schیțele etnografice» dedicate de Dimitrie Dan unor etnii bucovinene se găsesc din ce în ce mai rar, mai degradate de timp sau de oameni și cu paginile tot mai împutinate. Opera cărturarului sucevean [...] riscă să dispară și din fondurile documentare, după ce a dispărut din memoria bucovineană”³⁵.

Deși nu este o ediție critică (editorii nici nu și-au propus acest lucru), în continuarea studiului nostru, toate citatele din și trimerile la lucrările lui Dimitrie Dan le vom face ținând cont de datele tehnice ale volumului mai sus citat.

³² *Ibidem*, p. 38.

³³ Dimitrie Dan, *Etnii bucovinene. Armenii, evreii, lipovenii, rutenii, țigani*, Suceava, Editura Mușatinii, 2012, 350 p. (în continuare vom cita Dimitrie Dan, *Etnii bucovinene*).

³⁴ Poate fi consultat la adresa: http://www.dragusanul.ro/wp-content/uploads/Etnii_bucovinene.pdf.

³⁵ I[on] D[răgușanul], *Dimitrie Dan sau biruința asupra timpului*, în vol. Dimitrie Dan, *Etnii bucovinene*,